

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ВІДНОСИН БАНКРУТСТВА (НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ)

Поляков Р.Б.

доктор філософії в галузі права, докторант
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

Принципи як основні ідеї та положення є тим структурним елементом, завдяки якому формуються норми, інститути та галузі права.

Як і норми, принципи права теж мають тенденцію старіти та не відповідати вимогам суспільства.

Водночас деякі принципи є вічними, мають характер основоположних, або базисних.

Згодом вони можуть лише уточнюватись, але в будь-якому випадку за своєю суттю ці принципи залишаються незмінними.

У конкурсному процесі такий вічний, основоположний принцип отримав назву всеспільності. Фундаментом цього принципу став давньоримський конкурсний процес. У той період завдяки високому розвитку товарно-грошових відносин були напрацьовані законодавчі акти, які регулювали відносини, пов'язані з неплатоспроможністю осіб. Передусім звертає на себе увагу Закон Юлія Цезаря *Julia Lex Cessionis Bonorum*, відповідно до якого боржник звільнявся від грошових зобов'язань кредиторів у випадку уступки (*cessio bonorum*) їм усього свого майна.

У подальшому *cessio bonorum* стала основою конкурсного процесу в Середньовіччі.

У Новий час завдяки видатному юристу, іспанцю Сальгадо де Самоза, був вироблений принцип «*communio*» (укр. – всеспільність), основним елементом якого був *cessio bonorum*.

«*Communio*» (всеспільність) включає в себе такі елементи:

- спільний боржник (*debitor communis*);
- спільне майно, яке відступив боржник (*bonorum communem*);
- спільні кредитори (*creditorum communem*);
- спільне судове провадження (*judicium universale*).

За своєю суттю принцип всеспільності – це свого роду правовий зв'язок, який охоплює кредиторів, боржника та його майно (рухоме, нерухоме, права, обов'язки), а також судове провадження [1, с. 204].

Принцип всеспільності – це правовий зв'язок, який пронизує як об'єкт, так і учасників правовідносин.

Сам зв'язок має певні риси: нерозривність та об'єднання.

По-перше, всі кредитори вимушені об'єднатися, щоб заявити вимоги для їхнього спільного боржника.

По-друге, саме судове провадження має характер об'єднуючого та притягує до себе всі вимоги і претензії до уступленого майна боржника. Таке судове провадження називається «*judicium universale*», тобто всеспільне, або універсальне. В основі цього провадження лежить уступка боржником усього свого майна під нагляд та управління суду з метою його розподілу серед усіх кредиторів.

По-третє, усі кредитори отримують задоволення за рахунок майна боржника публічно. Для цього передбачені порядок реалізації майна та його розподіл відповідно до переваг чи привілеїв кожного кредитора. У цій роботі допомагає адміністратор, який діє під контролем та з дозволу суду.

Науковець Нового часу Й. Бруннеман із цього приводу резонно відмітив: «Per concursum inducitur communio bonorúm, ita ut uni præ aliis solutio fieri non possit, nisi notorium sit, unius creditoris privilegium & indigentia» [2, с. 16–17] («Завдяки конкурсу виникає спільне майно, отже, оплата одному не може бути здійснена порівняно з іншими, якщо невідомі привілеї та потреби першого кредитора»).

Слід відмітити, що в подальшому, із розвитком економічних відносин, з'являються винятки з принципу всеспільності. Це пов'язано з появою деяких інститутів конкурсного процесу чи досудовим порядком врегулювання боргів (досудова санація, транскордонне банкрутство тощо).

І врешті, ХХ століття ознаменувалося появою реорганізаційних процедур, які згодом стали домінувати над ліквідаційними. З огляду на це розподіл майна боржника серед усіма кредиторами в класичному виді, який закладений у принципі всеспільності, став дещо відрізнятися в реорганізаційних процедурах. Тепер кредитори почали отримувати задоволення за своїми вимогами не за рахунок продажу майна, а внаслідок його експлуатації. При цьому відсотки задоволення вимог при застосуванні таких реорганізаційних процедур значно зросли порівняно з ліквідаційними.

Із отриманням Україною незалежності та появою Закону про банкрутство з'явилися наукові дослідження стосовно конкурсного процесу. Але, на превеликий жаль, як у зазначеному Законі, так і в наукових роботах відсутніми були будь-які принципи цього процесу.

У результаті мало місце необдумане «копіювання» законодавцем нормативних актів інших країн та епох, що призводило до збитків держави.

На початковому етапі доктрина конкурсного процесу йшла шляхом формування принципів за рахунок окремих рис принципу всеспільності.

Так, В. Джунь вважав конкурсним імунітетом принцип, за яким кредитор може отримувати задоволення за своїми вимогами лише через відкриту процедуру банкрутства боржника [3, с. 43].

Професор Б. Поляков називав принцип всеспільності загальністю. Однак, описуючи цей принцип, учений, на жаль, не навів його підґрунтя [4, с. 14].

Варто зазначити, що подальші зміни законодавства України про банкрутство відбувалися вже з урахуванням наукових висновків зазначених учених.

Це спостерігається в Законі про банкрутство в редакції від 18 січня 2013 року.

Там з'явилися норми щодо: пріоритету Закону про банкрутство над іншими законодавчими актами стосовно питань банкрутства; розгляду у справі про банкрутство спорів щодо майна боржника; задоволення вимог кредиторів винятково через порядок, встановлений цим Законом; встановлення виключно судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, обмежень стосовно майна боржника тощо.

Подальша кодифікація законодавства про банкрутство торкнулася також принципів конкурсного процесу.

Хоча в Кодексі України з процедур банкрутства (далі – КзПБ) прямо не вказаний сам принцип всеспільності, але його риси можна побачити серед деяких його норм.

Це такі: застосування інших законодавчих актів з урахуванням особливостей Кодексу; розгляд спорів щодо майна боржника в межах справи про банкрутство;

погашення вимог кредиторів, які не взяли участі у справі про банкрутство, тощо.

Останніми роками має місце тенденція застосування принципів права Верховним Судом.

Це значно підвищує рівень правозастосування та якість судових рішень.

Разом із тим є певні питання щодо необхідності посилення вищої судової інстанції в цих рішеннях на учених, що сформуvalи принципи, які стали складовими частинами їхніх наукових висновків.

У протилежному випадку науковці стануть посилалися не на вченого, який вперше сформував той чи інший принцип, а на судові рішення.

Для усунення цієї проблеми слід внести відповідні зміни до господарського процесуального законодавства.

Що стосується визначення принципу всеспільності, то його можна сформулювати так: всеспільність – це такий принцип, за яким спільність кредиторів в універсальному судовому провадженні за допомогою арбітражного керуючого та під судовим наглядом має право задовольнити відповідно до черговості та привілеїв свої заявлені та визнані судом вимоги за рахунок спільного майна, відступленого їхнім спільним боржником [1, с. 208].

Стосовно інших принципів, які можуть мати місце у відносинах банкрутства (неплатоспроможності), то їхня кількість залежить від пріоритету або задач законодавця. Їхня роль зводиться винятково до доповнення або посилення основного принципу – всеспільності.

Можна погодитись із професорами Б. Поляковим та В. Радзивілюк щодо таких додаткових принципів: добросовісність; пріоритет процедури санації для юридичних осіб та реструктуризації боргів для фізичних осіб; економічність [5, с. 15].

Такі принципи діють разом із принципом всеспільності, підвищуючи тим самим ефективність застосування законодавства про банкрутство (неплатоспроможність).

Принцип добросовісності став актуальним із виникненням інституту неплатоспроможності фізичної особи, де законодавець передбачив таку підставу для закриття провадження у справі у випадку зловживання боржником своїми правами.

Стосовно арбітражного керуючого цей принцип проявляється у відносинах банкрутства юридичної та фізичної осіб. Наслідком ігнорування цього принципу може стати відмова у виплаті винагороди чи відсторонення від повноважень.

Що стосується кредиторів, то їхня недобросовісна поведінка у випадку, скажімо, несвоєчасного звернення з грошовими вимогами до боржника, тягне втрату права голосу в представницьких органах.

Принцип пріоритету процедури санації для юридичних осіб та реструктуризації боргів для фізичних осіб хоча і зберігає свою дію, але більш ефективний у справах про неплатоспроможність фізичних осіб, оскільки процедура реструктуризації вводиться одночасно з відкриттям провадження і діє через затверджений план реструктуризації. Що стосується процедури погашення боргів фізичної особи, то вона вводиться як виняток при неможливості узгодити умови фінансового оздоровлення чи невдалих результатах виконання плану реструктуризації.

Принцип економічності глибоко пронизує всю процедуру банкрутства.

Він спричинюється самою суттю таких відносин, оскільки уступленого боржником майна не вистачає для задоволення вимог усіх кредиторів. Відповідно, витрати на проведення процедури банкрутства повинні бути найнеобхіднішими та мінімальними.

З огляду на це законодавець встановив низькі ставки судового збору для участі кредиторів у справі, фіксований розмір винагороди арбітражного керуючого, перелік

витрат при продажу майна боржника тощо.

Загалом усі принципи відносин банкрутства (неплатоспроможності) допомагають правозастосовним органам та учасникам цих відносин краще зрозуміти законодавство про банкрутство, що, у свою чергу, сприятиме розвитку економіки в країні.

Список використаних джерел:

1. Поляков Р.Б. Принцип всеспільності як основоположний (базисний) принцип відносин банкрутства (неплатоспроможності). Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 10. С. 202–210. URL: http://sej.org.ua/10_2023/47.pdf (дата звернення: 08.03.2024).
2. Brunnemanni J. De processu concursus creditorum. Schrey & Hartmanus, 1707. С. 207. URL: <https://books.google.com.ua/booksid=dOBPAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 08.03.2024).
3. Джунь В.В. Інститут неспроможності: світовий досвід розвитку і особливості становлення в Україні: монографія. Київ: Юридична практика, 2006. 384 с.
4. Поляков Б.М. Правові проблеми регулювання неспроможності (банкрутства): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Донецьк, 2003. 30 с.
5. Поляков Б., Радзивілюк В. Принципи інституту неплатоспроможності фізичних осіб. Право України. 2022. № 7. С. 11–22.